

UDK -902
94

ISSN:2490-3930
GODINA I/BROJ 1

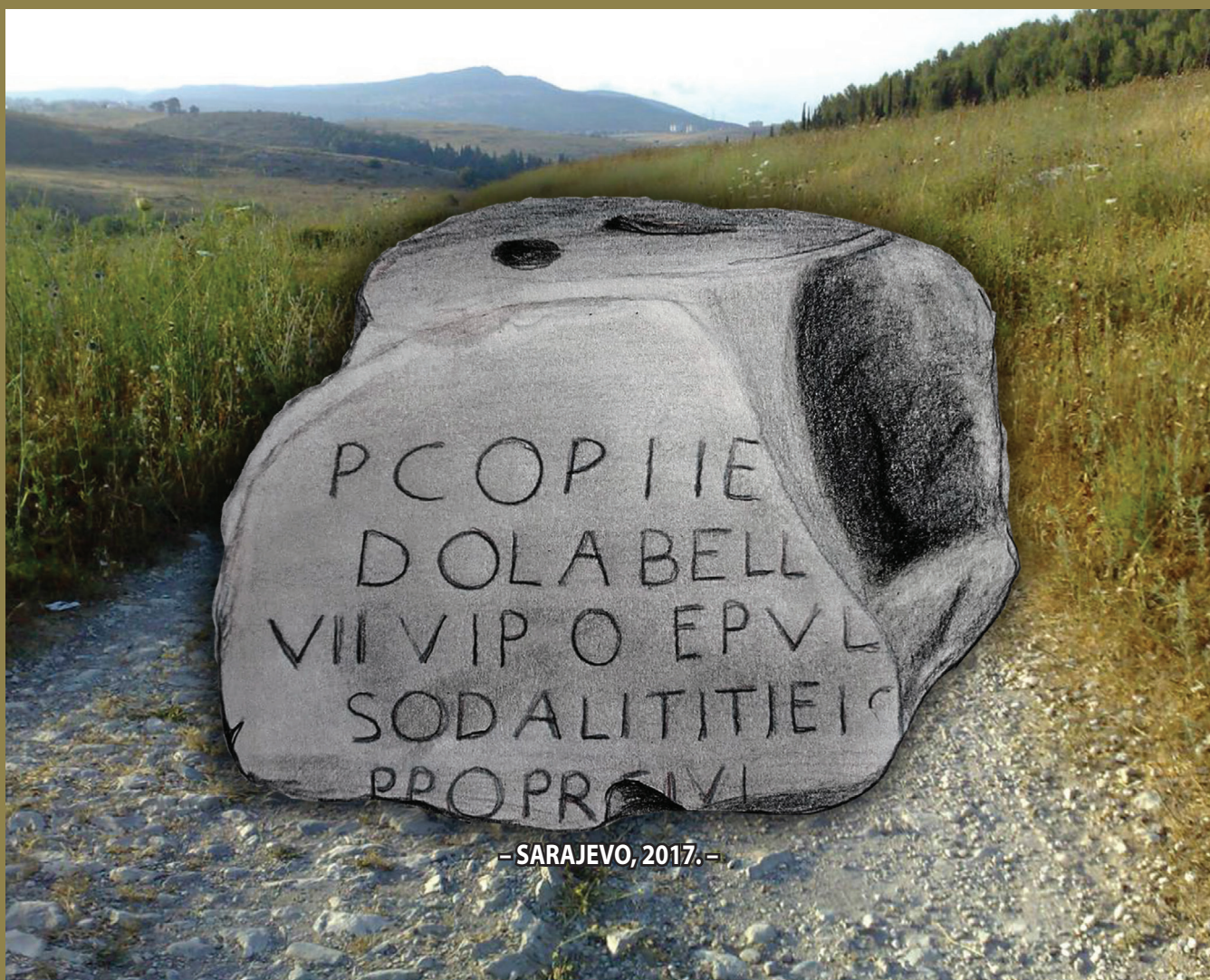
UDRUŽENJE ZA PROUČAVANJE I PROMOVIRANJE ILIRSKOG NASLIJEĐA I DREVNIH I KLASIČNIH CIVILIZACIJA
BATHINVS

GODIŠNJAK UDRUŽENJA
BATHINVS

ACTA ILLYRICA

ACTA ILLYRICA • GODIŠNJAK UDRUŽENJA BATHINVS • GODINA I/BROJ 1

- SARAJEVO, 2017. -

Izdavač / Publisher:

Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i
klasičnih civilizacija BATHINVS
Topal Osman Paše 20, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
www.bathinus.org, <http://udruzenjebathinvs.simplesite.com>

Za izdavača / For the Publisher:

Edin Veletovac

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Salmedin Mesihović

Redakcija / Editorial Board:

Branka Migotti, Bego Omerčević, Drago Župarić, Amra Šaćić, Edin Veletovac

Sekretar Redakcije / Secretary of the board:

Ivana Božić

Recenzentski odbor / Advisory board:

Enver Imamović, Branka Migotti, Salmedin Mesihović, Adnan Busuladžić,
Alka Domić Kunić, Adnan Kaljanac, Amra Šaćić, Edin Veletovac

Prijevod na engleski / English translation:

Samra Čebirić

Lektor / Proofreader:

Aida Hasović

DTP:

Amra Mekić

UDK:

Elvira Poljak

Vizualni identitet naslovnice / Cover page design:

Romana Witschi

Štampa / Print:

FERAL PRESS

Tiraž / Print Run:

200

Časopis je štampan uz pomoć / Printing of the journal supported by:

Firma "BABILON" d.o.o. Tuzla

*Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog
naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija*
BATHINVS

Acta Illyrica

Godišnjak Udruženja BATHINVS
GODINA I/ BROJ 1

SARAJEVO, 2017.

SADRŽAJ

Predgovor	6
Salmedin Mesihović - <i>Familija Publija Kornelija Dolabele</i>	10
Ivana Božić - <i>Lik i djelo Publija Kornelija Dolabele referirajući se na Annales Kornelija Tacita</i>	23
Dženan Brigić - <i>Utjecaj podizanja trajnih naselja i uzgoja žitarica na razvoj putnih komunikacija</i>	32
Jesenko Hadžihasanović / Edo Mešić - <i>Rekognosciranje antičkih lokaliteta na području Kiseljaka</i>	43
Mersiha Imamović / Bego Omerčević - <i>Urbanizacija bosanskohercegovačkih prostora u vrijeme rimske uprave</i>	56
Amra Šaćić - <i>The process of Romanisation in the inland of the Roman province of Dalmatia in the 1st century</i>	78
Maja Pandža - <i>Cirkuliranje novca u prvom stoljeću u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije (na uzorku publiciranih primjeraka)</i>	90
Sanda Hasagić - <i>Orijentalni kultovi na tlu provincije Dalmacije u I stoljeću</i>	102
Samir Aličić - <i>SC Pegasianum</i>	113
Dževad Drino / Benjamina Londrc - <i>Činovnička karijera klasičnih rimskih pravnika u provinciji Dalmaciji</i>	125
Dijana Beljan - <i>Illyrski antroponimi na latinskim natpisima Dalmacije</i>	131
Edin Veletovac - <i>Oktavijanovo osvajanje Zapadnog Ilirika u djelima kasnoantičkih autora</i>	148
Branka Migotti - <i>Je li rimska Certisija bila caput viarum?</i>	168
Drago Župarić - <i>Prve kršćanske zajednice: Jeruzalem, Antiohija, Rim</i>	181
Džejlan Ganić - <i>Okrugli sto Godine razvoja i integracije – 2000 godina od namjesništva Publija Kornelija Dolabele</i>	194
Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija BATHINVS (predstavljajući izdavača).....	202
Autori objavljenih radova.....	207

Dr. sci. Samir Aličić

Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu i

Pravni departman Državnog univerziteta u Novom Pazaru

Izvorni naučni rad / Original scientific paper

UDK: 347.121.1(37)“00“

SC Pegasianum

Apstrakt: Tema rada je senatska odluka doneta u prvom veku nove ere na predlog pravnika Pegaza kojom se reguliše materija fideikomisa. Ovaj pravnik, o čijem poreklu i životu imamo relativno malo informacija, verovatno je, pored drugih javnih dužnosti, obavljao jedno vreme dužnost upravnika provincije Dalmacija (Ilirik) za vreme imperatora Vespazijana, dakle nekoliko decenija nakon Publija Kornelija Dolabele. Autor istražuje razloge i način donošenja *SC Pegasianuma* i nastoji da dokaže da je ova senatska odluka deo šireg projekta reforme testamenta u prvom veku. Takođe, bavi se pravnim posledicama donošenja i primene ove senatske odluke.

Ključne reči: *SC Pegasianum*, Pegaz, rimsko pravo, nasledno pravo, testament, legati, fideikomisi, *lex Voconia*.

1. Pegaz

Identitet pravnika Pegaza predstavlja jednu od nerešenih misterija rimskog prava. Bez sumnje, u pitanju je značajan pravnik. Bio je lider škole Pokuleanaca,¹ poznate su nam bar dve senatske odluke koje nose njegovo ime,² i drugi pravnici su ga često citirali, o čemu svedoče njihovi tekstovi u Justinijanovim Digestama.³ Međutim, ni jedan jedini citat u Digestama nije preuzet neposredno iz njegovih dela. Osim toga, o njegovom životu ne znamo mnogo, pa nam nije čak poznato ni njegovo puno ime. To samo po sebi ne bi bilo ništa neobično, jer takav je slučaj i sa nekim drugim značajnim jurisprudentima, poput čuvenog Gaja. Ali, kad se radi o Pegazu, ovakva oskudnost podataka jeste čudna, jer on nije ni u kom slučaju bio knjiški moljac. I pored bavljenja pravnom naukom, našao je vremena da izgradi pristojnu političku i administrativnu karijeru. Između ostalog bio je rimski senator, savetnik imperatora Domicijana, dogurao do konzula i prefekta Grada. Pa ipak, da nije citata i pominjanja u pravnim tekstovima,⁴ jednog

¹ D.1.2.2.53.

² G.1.31; G.2.254.

³ Najviše sačuvanih citata iz Pegazovih dela potiče od Ulpijana, čak 21 (D.1.9.7.1; 3.2.2.5; 4.8.21.10; 5.4.1.3; 6.1.9; 7.1.9.4; 7.1.12.2; 7.1.25.7; D.9.2.5.2; 9.2.7.2; 12.5.4pr; 14.1.1.8; 15.1.30pr; 15.2.1.7; 28.5.19; 33.7.12.3; 33.7.12.16; 33.7.12.18; 33.8.6.4; 33.8.8pr; 39.5.19.6 2), zatim Pomponija (D.31.43.2; 41.1.27.2), te Papinijana (D.45.1.115; 46.3.95.7), Paula (D.3.5.17), Gaja (D.2.1.11.2) i Valensa (D.32.12).

⁴ Videti posebno D.1.2.2.53 i G.2.254.

satiričnog spominjanja od strane Juvenala i njegovog komentatora (sholijasta),⁵ i jednog epigrafskog natpisa,⁶ ne bismo znali ni da je postojao.

Ipak, oskudni podaci kojima raspolažemo dopuštaju nam da rekonstruiramo njegov život bar u osnovnim crtama. Prema gore spomenutoj sholiji na Juvenalovu četvrtu satiru, bio je sin trijerarha, zapovednika ratnog broda sa tri reda vesala, i svoj egzotični kognomen čija sličnost sa mitološkim krilatim konjem nije slučajna (*Pegasus*) duguje upravo tome: ime je dobio po brodu kojim je njegov otac zapovedao. Zanimljivo, ali isti sholijast kaže da je brod *Pegasus* u stvari bila liburna, tip brze dvoveslarke poreklom iz Ilirije, a ne trirema, koja bi više odgovarala očevom činu. Gaj ga pominje kao konzula (sufektusa) zajedno sa kolegom Puzionom, a pomenuti epigrafski spomenik pokazuje da je Pegaz bio guverner provincije Dalmacije u vreme Vespazijana, i otkriva deo njegovog gentilnog imena, te danas možemo reći da njegovo ime, kako nam je poznato, glasi: ...*tius Pegasus*. Pomponije svedoči da je Pegaz bio Prefekt grada Rima (*Praefectus Urbi*), takođe za vreme Vespazijana, i šef pravne škole Prokuleanaca, i to kao učenik samog Prokula. Sa izborom naslednika Pegaz je imao nešto manje sreće. Njegov učenik Celz (otac) nije bio naročito cenjen pravnik, ali je ipak dao važan doprinos pravnoj nauci: imao je sina Celza, koji će postati jedan od najslavnijih rimskih pravnika. Pegazovu karijeru možemo pratiti do vremena Domicijanove vladavine. Juvenal potvrđuje da je Pegaz bio gradski prefekt i namesnik više provincija, a spominje ga i kao člana Princepsovog saveta (*Consilium principis*) u vreme Domicijana. Kako u svoje vreme tako i kasnije, bio je ugledan pravnik. Drugi pravници citirali su ga u svojim delima sve do kraja klasičnog perioda, i često se priklanjali njegovim mišljenjima, koja su se odnosila na širok spektar pravnih pitanja.

Ovo je sve što pouzdano možemo reći o Pegazu. U pokušaju da detaljnije rasvetle njegov život naučnici su izneli razne pretpostavke, između ostalog da je bio niskog porekla, možda sa istoka Imperije, da je njegov uspon (i mogući pad) bio vezan za dinastiju Flavijevaca sa kojima je mogao imati čvrste veze, da je njegovo gentilno ime bilo *Plotius*, na osnovu čega opet pokušavaju da identifikuju njegove moguće rođake, itd.⁷ No, sve su te teorije zasnovane na indicijama, i mada neke od njih deluju ubedljivo, nikako se ne mogu uzeti za dokazane činjenice. Jedino što možemo tvrditi skoro sa potpunom sigurnošću jeste da nije rođen u senatorskoj porodici, nego pre u staležu ekvestara, na šta ukazuje retkost njegovog imena i ne baš visok čin do kojeg je njegov otac dogurao. Sve drugo ostaje pod znakom pitanja. Uz to, dva nerešena pitanja dodaju celoj stvari veo misterije: izvesno ćutanje izvora o njenoj (reklo bi

⁵ Iuv. Sat. IV, 76-82, Schol. ad IV, 77.

⁶ Wilkes, 1967, Tafel 7, AE 1967.355.

⁷ Vid. posebno: Champlin, 1978, 269-278.

se uspešnoj) karijeri čudi, a necitiranje od strane Justinijanovih kompilatora prosto bude oči.

Za nas možda najzanimljivija stepenica u Pegazovoj karijeri je njegovo namešništvo u Dalmaciji za vreme Vespazijana. Činjenicu da je bio jedan od rimskih jurisprudenata koji su proveli deo karijere na “našim” prostorima, romanisti su s pravom zapazili,⁸ te se i ovaj članak može smatrati za još jedan mali doprinos naporima da u literari dobije pažnju koju zaslužuje.⁹

2. Izvori o SC *Pegasianum*-u

Najvažniji trag koji je Pegaz ostavio u pravnoj istoriji je senatska odluka doneta na njegov predlog i nazvana po njemu: *Pegazova senatska odluka* (SC *Pegasianum*). Budući da je ukinuta od strane Justinijana, i da su njeni efekti preneti na SC *Trebellianum*,¹⁰ o njoj nema mnogo podataka u Justinijanovoj kodifikaciji. Podaci kojima raspolažemo potiču uglavnom iz ranijih izvora, pre svega iz Gajevih Institucija, ali i Paulovih Sentencija (*Pauli Sententiae*),¹¹ Upoređenja Mojsijevog i Rimskog prava (*Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*),¹² i Ulpijanovih Epitoma (Epitomae Ulpiani).¹³ Gajevo izlaganje, kome drugi izvori nemaju mnogo da dodaju, glasi:

G.2.254. *Ali s druge strane, budući da su imenovani naslednici od kojih je putem fideikomisa zahtevano da predaju celu ili skoro celo nasleđe, oni su odbijali da se prihvate nasleđa zbog nikakve ili sasvim male koristi i zbog toga su se gasili i fideikomisi, nakon toga je za konzulata Pegaza i Puziona senat odlučio, da je onom, od koga je zahtevano da preda nasleđe, na osnovu toga dopušteno da zadrži četvrti deo, kao što je Falcidijevim zakonom bilo dodeljeno pravo da se zadrži kod legata; dopušteno je isto zadržavanje pojedinačnih stvari takođe, koje su ostavljene fideikomisom. Po osnovu ove senatske odluke naslednik na isti način snosi i terete zaostavštine; a onaj, koji primi deo nasleđa koji mu je ostavljen fideikomisom, u položaju je deobnog legatara, to jest onog legatara, kome je legiran deo dobara; koja se vrsta legata zove deobna, zato što legatar deli zaostavštinu sa naslednikom. Iz toga proizlazi, da stipulacije za koje je uobičajeno da se zaključuju između naslednika i deobnog legatara budu zaključene između*

⁸ Vid. npr. Smolaka-Kotur, 1983-1984, 87 i dalje.

⁹ Nije z goreg uporediti ga sa Publijem Kornelijem Dolabelom koji je upravljao provincijom Ilirik nekoliko decenija ranije. Dok je Dolabela bio prevashodno vojnik, Pegaz je bio pravnik, i u poznatim stepenicama njegovog napredovanja, uprkos poreklu iz oficirske porodice, ne nalazimo ni traga vojne karijere. Promena kvaliteta koji su se zahtevali za upravnika provincije Ilirik u relativno kratkom vremenskom rasponu lepo ilustruje brzi civilizacijski preobražaj koji je *pax romana* donela. Za upravnika ove oblasti, ne tako davno divlje i potresane krvavim nemirima, tražio se čovek od pera, a ne čovek od mača.

¹⁰ I.2.23.7; C.1.17.2.6A.

¹¹ PS.4.3.

¹² Co.T.6A

¹³ UE.25.14-15.

onog koji je po osnovu fideikomisa primio nasleđe i naslednika, to jest, da i korist i terete nasleđa podele između sebe na jednake delove.

255. Dakle, ako je od nekog zahtevano da preda ne više od tri četvrtine nasleđa, tada po osnovu Trebelijanove senatske odluke on treba da preda nasleđe, i protiv obojice se daju nasledne tužbe srazmerno njihovom udelu, i to protiv naslednika po civilnom pravu, a protiv onog, koji je primio nasleđe, po osnovu Trebelijanove senatske odluke; budući da naslednik isto tako na onom delu, koji predaje, ostaje naslednik, njemu i protiv njega se daju solidarne tužbe; ali on ne može biti opterećen više nego što mu preostaje koristi iz nasleđa, niti mu se daje tužba preko toga.

256. A ako se od nekog zahteva da preda više od tri četvrtine ili isto tako celo nasleđe, primenjuje se Pegazova senatska odluka.

257. Ali na onog, koji je jednom prihvatio nasleđe, ukoliko ga je prihvatio svojom voljom, bilo da je zadržao četvrtinu bilo da nije hteo da je zadrži, pada ceo teret nasleđa; a ako je međutim zadržao četvrtinu treba da zaključi stipulacije da duguje ili potražuje na osnovu četvrtine na isti način kao između deobnog legatara i naslednika; a ako je predao celo nasleđe, treba da zaključi stipulacije po ugledu na one kod kupoprodaje nasleđa.

258. A ako imenovani naslednik odbije da primi nasleđe jer kaže da sumnja da bi mu ono moglo biti štetno, propisano je Pegazovom senatskom odlukom, da u slučaju da onaj kome treba da preda nasleđe to želi, po naređenju pretora prima i predaje nasleđe, na osnovu čega se onome i protiv onoga koji je primio daju tužbe, kakvo je pravo po Trebelijanovoj senatskoj odluci. U tom slučaju nema potrebe za bilo kakvim stipulacijama, jer je istovremeno i onome koji je predao data garancija, i nasledne tužbe prenete na onoga ko je primio nasleđe.

259. Ali nema nikakve veze, da li je neko imenovan za naslednika na celom ili delu nasleđa ili da li treba da preda celo ili deo nasleđa ili svog dela. Jer u svakom slučaju je uobičajeno da mu pripada četvrtina njegovog udela po osnovu Pegazove senatske odluke.¹⁴

¹⁴ G.2.254. Sed rursus quia heredes scripti, cum aut totam hereditatem aut paene totam plerumque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum aut minimum lucrum recusabant atque ob id extinguebantur fideicommissa, postea Pegaso et Pusione consulibus senatus censuit, ut ei, qui rogatus esset hereditatem restituere, proinde liceret quartam partem retinere, atque e lege Falcidia in legatis retinendi ius conceditur: ex singulis quoque rebus, quae per fideicommissum relinuntur, eadem retentio permissa est. per quod senatus consultum ipse heres onera hereditaria sustinet; ille autem, qui ex fideicommisso reliquam partem hereditatis recipit, legatarii partiarum loco est, id est eius legatarii, cui pars bonorum legatur; quae species legati partitio uocatur, quia cum herede legatarius partitur hereditatem. unde effectum est, ut quae solent stipulationes inter heredem et partiarium legatarium interponi, eadem interponantur inter eum, qui ex fideicommissi causa recipit hereditatem, et heredem, id est, ut et lucrum et damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune sit. 255. Ergo si quidem non plus quam dodrantem hereditatis scriptus heres rogatus sit restituere, tum ex Trebelliano senatus consulto restituitur hereditas, et in utrumque actiones hereditariae pro rata parte dantur, in heredem quidem iure civili, in eum uero, qui recipit hereditatem, ex senatus consulto Trebelliano; quamquam heres etiam pro ea parte, quam restituit, heres permanet eique et in eum solidae actiones competunt; sed non ulterius oneratur, nec ulterius illi dantur actiones, quam apud eum commodum hereditatis remanet. 256. At si quis plus quam dodrantem uel etiam totam hereditatem restituere rogatus sit, locus est

3. Razlozi i način donošenja i sadržina Pegazove senatske odluke

Kao što je dobro poznato, od imenovanja nasljednika kao univerzalnog sukcesora, rimsko pravo razlikovalo je već dosta rano raspolaganje putem singularnih sukcesija, legata.¹⁵ No, rimsko pravo imalo je donekle negativan stav prema ovom institutu, i već u posljednjim vekovima republike donošeni su propisi kojima se nastojala ograničiti sloboda raspolaganja putem legata. Razlog je bio taj što su testatori često celu ili veći deo zaostavštine raspoređivali putem legata, te je imenovanom nasljedniku ostajalo često samo golo ime nasljednika. Prvi pokušaji ove vrste bili su dosta nespretni: ograničenje iznosa legata na 1000 asa (*lex Furia testamentaria* iz 200 p. n. e.) i propisivanje da legatar ne može dobiti više od nasljednika (*lex Voconia* iz 169. p. n. e.).¹⁶ Ove zabrane lako su se izigravale putem velikog broja pojedinačnih legata, i nisu se dugo održale. Tek je Falcidijevim zakonom (*lex Falcidia*) iz 40. p. n. e. propisana jedna uspešna mera, koja se održala i u kasnijem pravu: zabranjeno je da se legatima raspoláže sa više od tri četvrtine zaostavštine.¹⁷ Ako legirani deo prelazi tri četvrtine vrednosti nasleđa, onda se on *ipso iure*, čak i bez zahteva oštećenog nasljednika, smanjuje do propisanog iznosa.

Pegasiano senatus consulto. 257. Sed is, qui semel adierit hereditatem, si modo sua uoluntate adierit, siue retinuerit quartam partem siue noluerit retinere, ipse uniuersa onera hereditaria sustinet; sed quarta quidem retenta quasi partis et pro parte stipulationes interponi debent tamquam inter partiarium legatarium et heredem; si uero totam hereditatem restituerit, ad exemplum emptae et uenditae hereditatis stipulationes interponendae sunt. 258. Sed si recuset scriptus heres adire hereditatem ob id, quod dicat eam sibi suspectam esse quasi damnosam, cauetur Pegasiano senatus consulto, ut desiderante eo, cui restituere rogatus est, iussu praetoris adeat et restituat, proindeque ei et in eum, qui receperit, actiones dentur, ac iuris esset ex senatus consulto Trebelliano. quo casu nullis stipulationibus opus est, quia simul et huic, qui restituit, securitas datur, et actiones hereditariae ei et in eum transferuntur, qui receperit hereditatem. 259. Nihil autem interest, utrum aliquis ex asse heres institutus aut totam hereditatem aut pro parte restituere rogetur, an ex parte heres institutus aut totam eam partem aut partis partem restituere rogetur. nam et hoc casu de quarta parte eius partis ratio ex Pegasiano senatus consulto haberi solet.

¹⁵ Budući da je zbornik u kome će ovaj rad biti objavljen zamišljen kao multidisciplinarni, i da će prema tome ovaj rad verovatno čitati i kolege koje se ne bave pravom, nije loše da rezimiramo nekoliko najvažnijih činjenica u vezi ovog instituta, iako je on inače pravnicima dobro poznat. Za razliku od prava starog istoka (ali i nekih današnjih pravnih sistema, poput šerijatskog) u kojima se nasleđuje samo aktiva (vlasništvo na stvarima, kao i druga prenosiva stvarna prava i potraživanja) i poslednja volja se sastoji od raspolaganja pojedinačnim stvarima iz zaostavštine, u rimskom pravu nasleđuje se i pasiva (dugovanja). U skladu s time, vodi se računa o razlici između univerzalne sukcesije (putem nasleđa) kojom se stupa u sva prenosiva imovinska prava i obaveze jednog lica i singularne (putem legata i fideikomisa) kojom se dobija samo određeno pravo ili obaveza. Legat je najčešće raspolaganje tačno određenom stvari. Npr. ako testator imenuje svog sina Lucija za nasljednika, a prijatelju Ticiju ostavi vilu u Tuskulumu, podrazumeva se da Ticije dobija samo vilu, dok Lucije postaje nosilac svih ostalih prava i obaveza. Pravila rimskog prava o legatima su bila vrlo detaljna, i nema potrebe da se sada na njih osvrćemo.

¹⁶ O *lex Furia testamentaria* i *lex Voconia* vid.: Longo, 1963, 809. i *op. cit.*, 825; Wesel, 1964, 308-316; Guarino, 1982, 188-191; Vigneron, 1983, 140-153; van der Meer, 1996.

¹⁷ O *lex Falcidia* vid.: Schwarz, 1943, 314-367; Bonifacio, 1948; Schwarz, 1951, 224-247; Bonifacio, 1952, 229-233; Nicosia, 1957, 87-92; Longo, 1963, 807; Wesel, 1964, 308-316; Mannino, 1981, 125-157; Stein, 1987, 453-457.

Ipak, snalažljivi testatori su brzo pronašli novu “rupu u zakonu”. Naime, Falcidijev zakon nije zabranjivao da se više od tri četvrtine zaostavštine raspodeli putem jedne druge vrste singularnog raspolaganja: putem fideikomisa.¹⁸ Ovim institutom se najčešće postizalo izvesno ograničenje u raspolaganju imovinom, npr. molba da neko ne prodaje porodičnu kuću koju je nasledio, da ne dopusti da rob koga je dobio u legat dođe u posed određenog lica itd. Ali, fideikomisom se smatrala i obavezujuća molba da se stvar, ili čak cela zaostavština, preda trećem licu. U ovom poslednjem značenju, fideikomisom su se postizale iste posledice kao legatom, ali se takvo raspolaganje iz formalno-pravnih razloga ipak nije smatralo za legat. Na ovaj način otvoreno je široko polje za zloupotrebe, uključujući i izigravanje Falcidijevog zakona, jer se cela zaostavština mogla umesto legatima raspodeliti fideikomisima.

Najpre je senat reagovao tako što je za konzulata Trebelija Maksima i Aneja Seneke (verovatno 56. godine) doneta odluka (*SC Trebellianum*) kojom je propisano da se protiv i u korist fideikomisara dopuštaju sve tužbe koje *ius civile* dopušta u korist i protiv naslednika. Time su fideikomisari prinuđeni da snose deo dugova iz zaostavštine.¹⁹

No, tek su Pegazovom senatskom odlukom u potpunosti sprečena izigravanja *lex Falcidia*, tako što su odredbe Falcidijevog zakona proširene i na fideikomise. Pegazova senatska odluka je bila deo šireg procesa reforme singularnih sukcesija u civilnom testamentu koju je sproveo senat sredinom prvog veka. Pored već pomenute Trebelijanove senatske odluke, poznata je i senatska odluka doneta na predlog imperatora Nerona (*SC Neronianum*), koja propisuje da se legat ostavljen u neodgovarajućoj formi ima smatrati za legat *per vindicationem* i na taj način konvalidirati.²⁰ Cilj ove reforme bio je da se smanji formalizam legatnih raspolaganja, i smanji razlika između legata i fideikomisa.

Integralni tekst *SC Pegasianum*-a nije sačuvan,²¹ ali na osnovu izvora u kojima je prepričana možemo da rekonstruišemo njenu sadržinu. Naime, *SC Pegasianum* je propisao da naslednik od koga je putem fideikomisa zahtevano da preda celu ili više od tri četvrtine zaostavštine ima pravo da zadrži jednu četvrtinu zaostavštine, kao što je to *lex Falcidia* propisao u slučaju legata. Ovim je praktično važenje Falcidijevog zakona prošireno i na fideikomise. Fideikomisar ima položaj deobnog legatara, što znači da se na stvarima koje su mu ostavljene u fideikomis konstituiše pravo suvlasništva u korist naslednika na

¹⁸ U pitanju je molba upućena nasledniku ili legataru da nešto učini ili ne učini sa stvarima iz zaostavštine, koja po civilnom pravu nije bila obavezujuća i zavisila je samo od časti (*fides*) lica kome je upućena, ali su joj pretori vremenom dali pravnu zaštitu.

¹⁹ Vid. Bartosek, 1948, 308-336.

²⁰ Vid.: Aličić, 2007, 459-481.

²¹ Do sada najobimnija objavljena studija o ovom senatu s konzulta je: Manthe, 1989. Vid. i Sixto 1995-1996, 337 i dalje.

svim stvarima iz nasleđa, i na isti način on dobija udeo u ostalim stvarnim pravima i potraživanjima srazmerno procentu umanjenja fideikomisa, odnosno stvara se jedna vrsta nasledničke zajednice. Takođe, senatskom odlukom je propisano da će naslednik i fideikomisar deliti terete iz zaostavštine srazmerno svom udelu, u skladu sa odredbama Trebelijanove senatske odluke.

Što se tiče ostalih odredaba, nije uvek lako razlučiti da li one proizlaze direktno iz teksta senatske odluke, ili su plod kasnijih interpretacija pravnika. Iz Gajevog izlaganja proizlazi da su se razlikovale sledeće situacije.

Prva, ako je od naslednika traženo da preda ne više od tri četvrtine nasleđa, primenjuje se Trebelijanova senatska odluka, i naslednik je dužan da preda traženi deo, pri čemu snosi terete srazmerno delu koji je preostao.

Druga, ako se od naslednika traži da preda više od tri četvrtine ili celu zaostavštinu putem fideikomisa, a on želi da zadrži jednu četvrtinu, primenjuje se Pegazova senatska odluka, što znači da se fideikomis srazmerno umanjuje. U tom slučaju potrebne su procesne garancije u formi stipulacije između naslednika i fideikomisara da će svako srazmerno snositi svoj deo tereta.

Treća, ako naslednik neće da se pozove na *SC Pegasianum*, i ipak želi da preda celu ili više od tri četvrtine zaostavštine fideikomisararu, takođe treba da traži garanciju da će fideikomisar snositi sve ili srazmerni deo dugova.

Četvrta, ako naslednik u celosti odbije prijem nasleđa jer postoji rizik da je prezaduženo, budući da bi u tom slučaju i fideikomis ostao bez pravne snage, pretor ga prinuđuje da se primi zaostavštine i prenese je u celosti na fideikomisara u skladu sa Pegazovom senatskom odlukom, u kom slučaju nije potrebna garancija, jer u skladu sa odredbama Trebelijanove senatske odluke dug pada na fideikomisara, ali samo do iznosa vrednosti nasleđa.

Bez značaja je, da li je neko imenovan za naslednika na celoj ili delu zaostavštine, jer u ovom drugom slučaju ima pravo na deo koji bi po testamentu dobio. Npr. ako je neko imenovao tri naslednika na jednake delove, svaki od njih ima pravo da zadrži jednu dvanaestinu.

Gaj kaže da je motiv zakonodavca za ograničenje slobode raspolaganja singularnim sukcesijama taj, što se u praksi dešavalo da naslednici odbiju prijem nasleđa od koga neće imati koristi. U tom slučaju bi testament u celosti ostao bez pravne snage, te prema tome ne bi važili ni legati ni fideikomisi. No, možda bi bilo logičnije zapitati se, koji bi bio motiv testatora da postupa na ovakav način? Zašto bi uopšte neko raspodeljivao veći deo svoje zaostavštine legatima i fideikomisima, umesto da lica kojima želi da nešto ostavi prosto imenuje za naslednike?

Izgleda da odgovor leži u pokušaju da se nasleđe ostavi licima kojima je rimsko pravo zabranjivalo da naslede ostavioca, ili da ga naslede putem testamenta, ili pak da dobiju zaostavštinu preko određene kvote. Krenimo redom.

Čuvenom odredbom Zakona XII tablica proglašena je apsolutna sloboda testiranja u rimskom pravu.²² Međutim, već u poslednjim vekovima republike počinje da se vodi računa o zaštiti članova porodice. Propisuje se da sinovi pod vlašću moraju biti pomenuti u testamentu, inače testament ne važi. Ako nisu spomenuti ostali članovi porodice, testament važi ali se oni pridružuju imenovanim naslednicima na jednak deo. Ako su za naslednike imenovana lica van porodice, pretor je davao članovima porodice državinu dobara suprotno odredbama testamenta (*bonorum possessio contra tabulas*).²³ Osim toga, u svakom slučaju oštećeni član porodice mogao je da pokrene *querella inofficiosi testamenti*, kojom je utvrđivano da ostavilac nije bio pri čistoj svesti u vreme sačinjavanja testamenta. Nije bilo utvrđeno koliki deo se mora ostaviti članovima porodice, i regulisanje ovog pitanja bilo je prepušteno praksi. No, kao što je u romanistici dobro poznato, vremenom je u praksi centumviralnih sudova pred kojima su se vodili nasledni sporovi preovladalo stanovište da se naslednicima mora ostaviti četvrtina zaostavštine, po analogiji sa pravilima Falcidijevog zakona (*quarta Falcidia*), pri čemu su računati i legati. Tako je sprečeno izigravanje interesa nužnih naslednika putem legata, ali se i dalje nisu računali fideikomisi, koji propust je ispravila Pegazova senatska odluka.

Međutim, možda i važniji razlog donošenja Pegazove senatske odluke bila je činjenica da su se fideikomisima izigravala pravila o sposobnosti za nasleđivanje putem testamenta, koju savremeni romanisti označavaju kao *testamenti factio passiva*. Radilo se o nizu ograničenja uvođenih tokom viševekovja kojima je nekim osobama ukidano ili ograničavano pravo da naslede bilo koga, ili samo određena lica, putem testamenta, mada su inače uglavnom mogla da nasleđuju svoje srodnike po zakonu, intestatski. Zajedničko obeležje gotovo svih ovih mera je da su bile donošene sa ciljem jačanja porodice i polnog morala.

Najstarije ograničenje te vrste je ono iz već pomenutog Vokonijevog zakona, po kojem žena nije mogla da naslede lice koje poseduje imovinu vredniju od 100.000 sestercija. Takođe, strancima, tj. peregrinima, i oslobođenim robovima koji spadaju u kategoriju Latina Junijana, nije se moglo ostaviti ni nasleđe ni legat. Isto je važno i za robove koji nisu ispunjavali zakonske uslove za oslobođenje u momentu smrti testatora. Sva ova lica, međutim, mogla su dobiti nasleđe putem fideikomisa:

G.2.274. *Isto tako i žena, koja od strane onog, koji ima census od sto hiljada asa, ne može biti imenovana za naslednika, ipak može da uzme nasleđe koje joj je ostavljeno fideikomisom.* 275. *Latini takođe, kojima je Junijevim zakonom zabranjeno da uzmu nasleđa i legate neposredno na osnovu prava, mogu da ih uzmu na osnovu fideikomisa.* 276. *Isto tako budući da je senatskom odlukom zabranjeno osloboditi i imenovati za naslednika sopstvenog roba mlađeg od trideset*

²² LDT.5.3.UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA TUTELAVE SVAE REI, ITA IUS ESTO.

²³ G.2.123-144.

godina, većina misli da možemo narediti da bude slobodan kad bude napunio trideset, i zahtevati, da mu se tad preda nasleđe.²⁴

Takođe, Avgustovim kadukarnim zakonima zabranjeno je licima određene životne dobi koja nisu u braku (*caelibes*) da zadrže zaostavštinu ostavljenu putem testamenta, a onima bez dece (*orbi*) da zadrže celu zaostavštinu. Gaj kaže da je Pegazovom senatskom odlukom, *SC Pegasianum*, propisano da se na fideikomise ostavljene licima bez dece primenjuje isto pravilo kao na nasleđa i legate, tj. da deo nasleđa koji ne mogu da prime (kadukarni deo) prirasta udelu lica sa decom pomenutih u testamentu, a ako njih nema, javnoj blagajni. Ovo pravilo je pravna nauka po analogiji izgleda proširila i na nevenčana lica:

G.2.286. *Lica koja nisu u braku takođe, kojima se po Julijevom zakonu zabranjuje da uzimaju nasleđa i legate, nekada se smatralo da su mogla da primaju fideikomise. 286a. Zatim lica bez dece, koja po Papijevom zakonu zbog toga, što nemaju dece, gube polovinu nasleđa i legata, nekada se smatralo da mogu da uzimaju fideikomise u celosti. Ali kasnije im je Pegazovom senatskom odlukom zabranjeno da uzmu fideikomise na isti način kao i legate; oni se prenose na ona lica (pomenuta) u testamentu koja imaju dece, a ako niko ne bude imao dece, na narod, kakvo je pravo u pogledu legata i nasleđa, koji iz istog ili sličnog razloga postaju kadukarni.*²⁵

Nije sasvim sigurno da li se radi o istoj Pegazovoj senatskoj odluci kojom je ograničenje slobode raspolaganja imovinom putem fideikomisa ograničeno na tri četvrtine zaostavštine, ili o posebnoj senatskoj odluci donetoj na predlog Pegaza. Kako god bilo, ovo pokazuje šta je bila Pegazova namera: da spreči izigravanje pravila o *testamenti factio*.

Mogućnost izigravanja zakona u Gajevo vreme je umanjena u odnosu na Pegazovo. Imperator Hadrijan je senatskom odlukom oduzeo pravnu snagu fideikomisima u korist peregrina, neodređenih lica i posmrčadi:

G.2.285. *Tako su nekada peregrini mogli uzimati fideikomise, i to je možda bilo i poreklo fideikomisa. Ali je kasnije to zabranjeno, i sada na osnovu predloga božanskog Hadrijana je sačinjena senatska odluka, da ti fideikomisi budu vindicirani od strane fiska.*²⁶

²⁴ G.2.274. *Item mulier, quae ab eo, qui centum milia aeris census est, per legem Voconiam heres institui non potest, tamen fideicommisso relictam sibi hereditatem capere potest. 275. Latini quoque, qui hereditates legataeque directo iure lege Iunia capere prohibentur, ex fideicommisso capere possunt. 276. Item cum senatus consulto prohibitum sit proprium seruum minorem annis XXX liberum et heredem instituere, plerisque placet posse nos iubere liberum esse, cum annorum XXX erit, et rogare, ut tunc illi restituatur hereditas.*

²⁵ G.2.286. *Caelibes quoque, qui per legem Iuliam hereditates legataeque capere prohibentur, olim fideicommissa uidebantur capere posse. 286a. Item orbi, qui per legem Papiam ob id, quod liberos non habent, dimidias partes hereditatum legatorumque perdunt, olim solida fideicommissa uidebantur capere posse. sed postea senatus consulto Pegasiano proinde fideicommissa quoque ac legata hereditatesque capere posse prohibiti sunt; eaque translata sunt ad eos, qui in eo testamento liberos habent, aut si nulli liberos habebunt, ad populum, sicuti iuris est in legatis et in hereditatibus, quae eadem aut simili ex causa caduca fiunt.*

²⁶ G.2.285. *Ut ecce peregrini poterant fideicommissa capere, et fere haec fuit origo fideicommissorum. sed postea id prohibitum est, et nunc ex oratione diui Hadriani senatus consultum factum est, ut ea fideicommissa fisco uindicarentur.*

G.2.287. *Isto tako nekada se moglo neodređenim osobama ili tuđem posmrčetu ostaviti (nasleđe) putem fideikomisa, mada se oni nisu mogli niti imenovati za naslednike niti im se moglo legirati. Ali senatskom odlukom, koja je sačinjena na predlog božanskog Hadrijana, isto je ustanovljeno u pogledu fideikomisa, kao u pogledu legata i nasleđa.*²⁷

Ipak, i u Gajevo doba, fideikomisi su se i dalje mogli koristiti za izigravanje pravila Vokonijevog i Junijevog zakona, ali samo u okvirima *SC Pegasianuma*: ženama ili oslobođenim mogle su se ostaviti najviše tri četvrtine zaostavštine.

4. Zaključak

Pegazova senatska odluka bila je deo šire aktivnosti Senata na planu smanjenja formalizma kod singularnih testamentarnih raspolaganja, i smanjenja razlika između legata i fideikomisa.

Što se tiče posledica koje je *SC Pegasianum* ostavio na dalji razvoj prava, iako ga je Justinijan na kraju ukinuo zajedno sa razlikom i između legata i fideikomisa i njegove efekte preneo na *SC Trebellianum*, one su ipak značajne i dalekosežne.

U pogledu forme, ova senatska odluka bila je još jedan doprinos smanjenju nepotrebnog formalizma i racionalizaciji forme testamenta. *SC Pegasianum* utro je put izjednačavanju pravnog režima legata i fideikomisa, koji će proces biti završen u Justinijanovo vreme njihovim stapanjem u jedinstveni institut.

U sadržinskom smislu, učvrstila je sistem Falcidijevog zakona i princip ravnoteže između načela individualne slobode građanina da raspoláže imovinom s jedne strane, i načela zaštite interesa članova porodice testatora i javnog interesa, s druge. *SC Pegasianum* sprečava izigravanje ranijih propisa kojim su ograničavana raspolaganja putem singularnih sukcesija, ali, u maniru ranijeg Falcidijevog zakona, to čini na dosta liberalan način: testator i dalje može da slobodno raspoláže sa tri četvrtine nasleđa putem fideikomisa. Na taj način omogućen je opstanak instituta nužnog dela, jedne važne i humane tvorevine rimskog prava, koja opstaje u evropsko-kontinentalnim pravima do danas, a da time ipak nije isključena sloboda raspolaganja imovinom kako za života tako i za slučaj smrti. Dalje, Pegazova senatska odluka sprečila je da se rimski testament pretvori u niz singularnih raspolaganja, bez univerzalnog sukcesora. Zahvaljujući tome rimski testament se uvek razlikovao od kodicila. Ukratko, testament u savremenom pravu verovatno ne bi izgledao ovako kako izgleda danas, da nije bilo Pegaza i njegove senatske odluke.

²⁷ G.2.287. *Item olim incertae personae uel postumo alieno per fideicommissum relinqui poterat, quamuis neque heres institui neque legari ei posset. sed senatus consulto, quod auctore diuo Hadriano factum est, idem in fideicommissis, quod in legatis hereditatibusque constitutum est.*

Summary

SC Pegasianum

The paper discusses a senate's decision made in the 1st century AD upon the proposal of jurist Pegasus, which regulated the matter of *fideicommissa*. In addition to other public duties, it is likely that this jurist, about whose origin and life we know little about, was for a certain period of time the governor of the province of Dalmatia (Illyricum) under Emperor Vespasian, several decades after Publius Cornelius Dolabella. The author explores the reasons for enactment of *SC Pegasianum*, and seeks to prove that the senate decision was part of a wider project to reform the Roman testament in the 1st century. He also deals with the legal consequences of the adoption and implementation of the senate's decision.

Bibliografija

Pravni izvori

C.1.17.2.6A.	D.33.7.12.16	D.7.1.9.4
Co.T.6A	D.33.7.12.18	D.9.2.5.2
D. 3.2.2.5	D.33.7.12.3	D.9.2.7.2
D.1.2.2.53	D.33.8.6.4	G.1.31
D.1.9.7.1	D.33.8.8pr	G.2.123-144
D.12.5.4pr	D.39.5.19.6	G.2.254-259
D.14.1.1.8	D.4.8.21.10	G.2.274
D.15.1.30pr	D.41.1.27.2	G.2.285
D.15.2.1.7	D.45.1.115	G.2.286
D.2.1.11.2	D.46.3.95.7	G.2.287
D.28.5.19	D.5.4.1.3	I.2.23.7
D.3.5.17	D.6.1.9	LDT.5.3
D.31.43.2	D.7.1.12.2	PS.4.3.
D.32.12	D.7.1.25.7	UE.25.14-15.

Literarni izvori:

- Iuv. Sat. IV, 76-82, Schol. ad IV, 77.

Literatura:

- Aličić S. 2007, *Regula Catoniana i SC Nerioianum*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 3/41/2007, 459-481.
- Bartosek M. 1948, *Il senatoconsulto Trebelliano*, Scritti in onore di Contardo Ferrini 3, Milano 1948, 308-336.
- Bonifacio F. 1952, *In tema di Lex Falcidia*, IVRA 3/1952, 229-233.
- Champlin E. 1978, *Pegasus*, Zeitschrift für Papirologie und Epigraphic 32/1978, pp. 269-278.
- F. Bonifacio F. 1948, *Ricerche sulla lex Falcidia de legatis*, Napoli 1948; Schwarz F. 1951, *War die "lex Falcidia" eine "lex perfecta"?*, SDHI 17/1951, 224-247.
- Guarino A., 1982, *'Lex Voconia'*, Labeo 28/1982, 188-191

- Longo G. 1963, Voce “*Lex Falcidia de legatis*”, *Novissimo Digesto Italiano IX*, Torino 1963, 807.
- Longo G. 1963, Voce “*Lex Furia testamentaria*”, *Novissimo Digesto Italiano IX/1963*, Torino, p. 809. i Voce “*Lex Voconia*”, *ibid.*, 825.
- Mannino V. 1981, *Cervidio Scevola e l'applicazione della 'Falcidia' ai legati fra loro connessi*, BIDR. 84/1981, 125-157.
- Manthe U. 1989, *Das senatus consultum Pegasianum*, Berlin 1989.
- Nicosia G. 1957, *Legato sub modo e Falcidia (Noterella esegetica)*, IVRA 8/1957, 87-92.
- Schwarz F. 1943, *Die Rechtswirkungen der Lex Falcidia*, ZSS 63/1943, 314-367.
- Sixto M. 1995-1996, *'Pecunia mortis causa capta' y 'quarta Pegasiana'*, BIDR. 98-99/1995-1996, 337 i dalje.
- Smodlaka-Kotur A. 1983-1984, *Rimski jurisprudentes u Dalmaciji*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 20-21, 87 i dalje, Split 1983-1984.
- Stein P. 1987, *Lex Falcidia*, *Athenaeum* 65/1987, 453-457.
- Van der Meer J.A.J.M. 1996, *The Lex Voconia. Made for Men. Mulier heres institui non potest*, Eijsden 1996.
- Vignerón R. 1983, *L'antiféministe loi Voconia et les 'Schleichwege des Lebens'*, *Labeo* 29/1983, 140-153.
- Wesel U. 1964, *Über den Zusammenhang der lex Furia, Voconia und Falcidia*, ZSS 81/1964, 308-316.
- Wilkes J. J.: *A new governor of Dalmatia*, *Epigraphische Studien* 4, 119-121.